

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اصول حکمرانی مطلوب: حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی

رهافت قرآنی و دیدگاه حقوقی

www.ketab.ir

دکتر غلامعلی قاسمی

دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه قم

دکتر نسreen کردنژاد

استادیار دانشکده الهیات و معارف اسلامی هدی

سرشناسه	: قاسمی، غلامعلی، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: اصول حکمرانی مطلوب: حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی؛ رهیافت قرآنی و دیدگاه حقوقی / غلامعلی قاسمی، نسرين كردنژاد.
مشخصات نشر	: قم: دانشگاه قم، انتشارات، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ر، ۴۴۵ ص. / شابک: ۶-۶۷-۸۴۳۶-۶۰۰-۹۷۸
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۴۱۹-۴۴۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.
عنوان دیگر	: حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی؛ رهیافت قرآنی و دیدگاه حقوقی.
موضوع	: کشورداری -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: *State administration -- Religious aspects -- Islam
موضوع	: اسلام و دولت -- جنبه‌های قرآنی
موضوع	: Islam and state -- Qur'anic teaching / کشورداری -- ایران
موضوع	: State administration -- Iran / اسلام و دولت -- ایران
موضوع	: Islam and state -- Iran
شناسه افزوده	: كردنژاد، نسرين، ۱۳۵۰ - دانشگاه قم. انتشارات
رده بندی کنگره	: B۲۳۳ / ده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۲ / شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۲۵۴۹۴

انتشارات دانشگاه قم

عنوان: اصول حکمرانی مطلوب: حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی (رهیافت قرآنی و دیدگاه حقوقی)
نویسنده: غلامعلی قاسمی، نسرين كردنژاد

چاپ و صحافی: هوشنگی

ناظر فنی: علیرضا معظمی

طراح جلد: احمد رضا حیدری

نوبت و سال چاپ: اول، بهار ۱۴۰۰

شمارگان: ۲۰۰

بهاء: ۶۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۶-۶۷-۸۴۳۶-۶۰۰-۹۷۸

آدرس الکترونیکی: Publication@Qom.ac.ir

کلیه حقوق مادی و معنوی برای ناشر محفوظ است.

قم، بلوار الغدیر، دانشگاه قم، اداره چاپ و انتشارات دانشگاه

تلفن: ۰۲۵-۳۳۴۴۰۳۲۱ / ۰۲۵-۳۳۴۵۰۳۲۱-۲۵

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۵
مقدمه.....	۱
فصل اول: پیشینه، مفاهیم و مبانی.....	۹
۱-۱. بسترهای شکل‌گیری و پیشینه نگارشی بحث.....	۱۰
۱-۱-۱. بسترهای شکل‌گیری حکمرانی مطلوب.....	۱۰
الف) دوره دولت بزرگ.....	۱۰
ب) دوره دولت حداقلی.....	۱۱
ج) الگوی حکمرانی خوب.....	۱۲
۱-۱-۲. پیشینه نگارش و آثار علمی.....	۱۶
۲-۱. واژه‌شناسی.....	۲۹
۱-۲-۱. حکومت.....	۲۹
۲-۲-۱. حاکمیت.....	۳۶
۳-۲-۱. حکمرانی.....	۳۸
۴-۲-۱. حکمرانی مطلوب.....	۴۳
۳-۱. مبادی تصدیقیه.....	۴۶
۱-۳-۱. مبادی و پیش‌فرض‌های قرآنی.....	۴۶
۱-۳-۲. مبادی و پیش‌فرض نقش تجربه بشری.....	۵۰
۴-۱. جایگاه حکمرانی مطلوب در ادبیات قرآنی و حقوقی.....	۵۳
۱-۴-۱. جایگاه حکمرانی مطلوب در ادبیات قرآن.....	۵۳
۲-۴-۱. جایگاه حکمرانی مطلوب در ادبیات حقوقی.....	۵۴
۵-۱. اصول حکمرانی مطلوب در اسناد بین‌المللی.....	۵۷
۱-۶. امکان سنجی حکمرانی مطلوب در جوامع اسلامی در پرتو مبانی حکومت (دیدگاه‌ها و نظرات).....	۵۸
۱-۶-۱. دیدگاه مخالفان و ادله آنان.....	۵۸
۲-۶-۱. دیدگاه موافقان و ادله آنان.....	۶۴
۳-۶-۱. دیدگاه منتخب (حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی).....	۶۶

۲۵۵.....	۳-۵-۳. محدودیت های شفافیت از دیدگاه قرآن.....
۲۵۶.....	۳-۵-۱. محدودیت های شفافیت در حوزه حقوق عمومی از دیدگاه قرآن.....
۲۵۷.....	الف) هتک حرمت و آبروی افراد.....
۲۶۱.....	ب) اشاعه فحشا.....
۲۶۳.....	ج) فاش کردن اسرار تشکیلاتی و نظامی.....
۲۶۷.....	د) مطالب مخل به استقلال و تمامیت ارضی کشور.....
۲۷۰.....	۳-۵-۲. محدودیت های شفافیت در حوزه مبانی اسلام از دیدگاه قرآن.....
۲۷۱.....	الف) توهین به مقدسات اسلامی.....
۲۷۳.....	۱- افترا به خداوند و تکذیب و تمسخر آیات الهی.....
۲۷۴.....	۲- اهانت به رسول اکرم (ص) و استهزاء ایشان.....
۲۷۶.....	۳- استخفاف شعائر دین.....
۲۷۷.....	۴- سب رسول اکرم (ص) و ائمه (ع).....
۲۸۰.....	ب) نشر کتب ضاله و تضعیف عقاید مردم.....
۲۸۲.....	۱- وجوب اجتناب از سخن لہو و گمراه کننده.....
۲۸۴.....	۲- وجوب جهاد با اهل طلال و تضعیف آنان.....
۲۸۴.....	۳- نهی از احیای باطل و کتمان حق.....
۲۸۵.....	۴- منع فساد در زمین.....
۲۸۵.....	۵- نهی از بدعت در دین.....
۲۸۷.....	۳-۶-۱. آثار شفافیت بر تحقق حکمرانی مطلوب.....
۲۸۷.....	۳-۶-۱. آثار شفافیت از بُعد حقوقی.....
۲۹۳.....	۳-۶-۲. آثار شفافیت از بُعد قرآنی.....
۲۹۳.....	الف) نظارت همگانی.....
۲۹۹.....	ب) تقویت اعتماد و مشارکت عمومی.....
۳۰۱.....	ج) فرهنگ سازی و رشد اخلاقی مردم.....
۳۰۵.....	فصل چهارم: اصل مسئولیت و پاسخگویی در قرآن و حقوق عمومی.....
۳۰۶.....	۴-۱. واژه شناسی.....
۳۱۱.....	۲-۴. مبانی مسئولیت زمامداران.....
۳۱۲.....	۴-۱-۱. مبانی مسئولیت در حقوق عمومی.....
۳۱۶.....	۴-۲-۲. مبانی مسئولیت زمامداران در قرآن.....
۳۲۰.....	۴-۳. انواع مسئولیت.....
۳۲۰.....	۴-۱-۳-۱. انواع مسئولیت در حقوق عمومی.....
۳۲۰.....	۱-۳-۱-۴. مسئولیت سیاسی در حقوق عمومی.....

۳۲۳.....	الف) مسئولیت سیاسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۳۲۵.....	ب) مسئولیت سیاسی در قانون اساسی سایر کشورها
۳۲۶.....	۲-۱-۳-۴. مسئولیت مدنی در حقوق عمومی
۳۲۹.....	الف) مسئولیت مدنی در مقررات ایران
۳۳۰.....	ب) مسئولیت مدنی در قانون اساسی سایر کشورها
۳۳۱.....	۳-۱-۳-۴. مسئولیت کیفری در حقوق عمومی
۳۳۴.....	الف) مسئولیت کیفری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۳۳۶.....	ب) مسئولیت کیفری در قانون اساسی سایر کشورها
۳۳۸.....	۲-۳-۴. انواع مسئولیت در قرآن
۳۳۸.....	۱-۲-۳-۴. مسئولیت سیاسی در قرآن
۳۴۱.....	الف) امانی بودن حکومت در دست حاکمان
۳۴۳.....	ب) حرمت ارباب سالاری
۳۴۵.....	ج) اهداف حکومت
۳۵۶.....	۲-۲-۳-۴. مسئولیت مدنی در قرآن
۳۵۶.....	الف) آیه «اعتداء»
۳۵۸.....	ب) آیه «معاقبه»
۳۵۹.....	ج) آیات «جزاء سیئه»
۳۶۶.....	۳-۲-۳-۴. مسئولیت کیفری در قرآن
۳۷۷.....	۴-۴. آثار مسئولیت و پاسخگویی بر تحقق حکمرانی مطلوب
۳۷۷.....	۱-۴-۴. آثار مسئولیت و پاسخگویی از بُعد حقوقی
۳۷۷.....	الف) ایجاد حس مسئولیت پذیری در مقامات عمومی و بهبود کارایی نظام اداری
۳۷۹.....	ب) تقویت اعتماد عمومی
۳۸۱.....	ج) پاسخگویی ابزار تحقق حقوق اساسی مردم و سایر اصول حکمرانی
۳۸۳.....	۲-۴-۴. آثار مسئولیت و پاسخگویی از بُعد قرآنی
۳۸۶.....	الف) عامل بهبود مدیریت خدمات عمومی و نظام اداری
۳۸۶.....	ب) کمک به تحقق حقوق اساسی مردم و اهداف نظام اسلامی
۳۸۷.....	ج) تقویت اعتماد عمومی
۳۹۳.....	جمع بندی و ملاحظات پایانی
۴۱۵.....	سخن نهایی
۴۱۹.....	منابع و مأخذ

پیش گفتار

امر حکومت و حکمرانی در جهان معاصر از شکل بسیط و صلاحیت محدود خود به حفظ امنیت و مرزها و اخذ مالیات فراتر رفته است و به یک مفهوم و ساختار پیچیده با انبوهی از تجارب و روش ها تبدیل شده است. ساماندهی امور سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه که در محورهای فرعی چون آموزش، خانواده، سلامت و بهداشت، تغذیه، اشتغال، رفاه عمومی و تامین اجتماعی، تولید ملی و توسعه اقتصادی، امنیت و صدها زیر عنوان دیگر، همه ذیل عنوان حکمرانی هستند و تلقی آنها به مثابه وظایف حکومت ها امری بدیهی شده است. در این شرایط امر مشروعیت نظام های سیاسی با کارآمدی حکومت ها در هم تنیده است و از یکدیگر اثر پذیر هستند جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک نظام نوپا و تجربه ۴۰ سال حکمرانی، تلاش دارد ضمن محور قراردادن مبانی اسلامی، از تجارب بشری در امر حکومت داری و اداره جامعه نیز برخوردار گردد؛ بر این پایه، در اصل دوم قانون اساسی خود، در کنار اصول اعتقادی و محور قراردادن اجتهاد مستمر فقها، علوم، فنون و تجارب بشری را نیز تجویز کرده است. با این همه، به دلیل استقلال سیاسی و عدم تبعیت از قدرت های بزرگ جهانی، همواره با فشارهای سیاسی و اقتصادی روبرو است و این خود بر برنامه توسعه و پیشرفت اقتصادی و اجتماعی جامعه آثار منفی بدنبال داشته است. از سوی دیگر، ضعف و نقائص مدیریتی که در هر جامعه ای ممکن است بروز نماید به این عامل ناخواسته (فشار و تحریم های خارجی) افزوده می شود و ممکن است سازمان های عمومی و دولتی را در معرض ناکارآمدی قرار دهد. از این رو، مطالعه راجع به شیوه های حکمرانی و تجارب بشری در این باره با نگاهی تطبیقی به منابع اسلامی یک ضرورت حتمی است. بنا بر این، این پژوهش با هدف افزایش سطح مطالعات و دانش جامعه بویژه مدیران و تصمیم سازان جامعه با یک نظریه و تجربه نو در امر اداره جامعه و حکومت تحت عنوان «حکمرانی مطلوب» انتخاب و انجام شده است. این ایده، بر توانمند سازی دولت تاکید دارد و تحقق این امر را منوط به اصلاح روش حکومتداری می داند. در این راستا بحث از اختیارات حکومت و حاکمان، مشارکت مردم و حقوق آنها، نظارت مردم بر حاکمان و پاسخگویی حاکمان

به مردم مد نظر قرار گرفته و اصل حاکمیت قانون، شفافیت، مسئولیت و پاسخگویی، مشارکت و انعطاف پذیری به عنوان اصول حکمرانی خوب مطرح گردیده است. این نوشتار در ابتدا به بررسی مشروعیت و امکان اجرای اصول این نظریه در جوامع اسلامی پرداخته و پس از آن به صورت تطبیقی سه اصل حاکمیت قانون، شفافیت و مسئولیت (پاسخگویی) که نسبت به دیگر اصول در حیطه وسیعی از حکمرانی تأثیرگذار هستند، در دو بعد قرآنی و حقوقی و در سه فصل جداگانه بررسی نموده است. در پایان نیز، نوع تعامل با این نظریه را پیشنهاد نموده است. نویسندگان که خود، در دو حوزه علم حقوق و علوم قرآن و حدیث به امر تدریس و پژوهش اشتغال دارند، بر خود فرض می دانند از رهنمودها و نظرات ارزشمند جناب حجت الاسلام والمسلمین محمدهادی مفتاح دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه قم تشکر و قدردانی نمایند.

غلامعلی قاسمی

دانشیار حقوق بین الملل، دانشکده حقوق دانشگاه قم

نسرين كردنژاد

استادیار دانشکده الهیات و معارف اسلامی هدی

www.ketab.ir